

Ustavna in zakonska podlaga osamosvojitve Slovenije

Tomaž Čas in David Petelin***

Dr. David Petelin, univ. dipl. zgodovinar, magister prava, magister upravnih znanosti, doktor zgodovine. Članek temelji na magistrski nalogi dr. Davida Petelina z naslovom »Pravna podlaga osamosvojitve Republike Slovenije in vloga Slovenske milice pri izgradnji državne suverenosti«, Evropska pravna fakulteta 2023, ki jo je pripravil pod mentorstvom Tomaža Časa.

POVZETEK

Slovenija se je osamosvojila leta 1991, kar je bil vrhunec dolgotrajnih in kompleksnih ustavnopravnih ter političnih procesov znotraj nekdanje Jugoslavije. Ta prispevek se osredotoča na ključne problemske vidike, ki so zaznamovali pot Slovenije do neodvisnosti, namesto na podrobno kronološko predstavitev. Analizira, kako so se ustavne in zakonske spremembe, tako na zvezni kot republiški ravni, prepletale z naraščajočimi centralističnimi pritiski in mednarodnimi trenji, kar je v končni fazi pripeljalo do razpada Jugoslavije

* Dr. Tomaž Čas, univ. dipl. pravnik, magister pravnih znanosti, doktor obramboslovja, izredni profesor za varnostni sistem, predavatelj na Evropski pravni fakulteti, Fakulteti za državne in evropske študije in na Čas – Zasebni šoli za varnostno izobraževanje. Bil je pomočnik načelnika slovenske milice in državni sekretar na Ministrstvu za obrambo in je že tretji mandat predsednik Zveze policijskih veteranskih društev Sever.

** Dr. David Petelin, univ. dipl. zgodovinar, magister prava, magister upravnih znanosti, doktor zgodovine. Članek temelji na magistrski nalogi dr. Davida Petelina z naslovom »Pravna podlaga osamosvojitve Republike Slovenije in vloga Slovenske milice pri izgradnji državne suverenosti«, Evropska pravna fakulteta 2023, ki jo je pripravil pod mentorstvom Tomaža Časa.

in vzpostavitve samostojne slovenske države. Posebna pozornost je namenjena dilemam suverenosti, avtonomije in legitimnosti v prehodnem obdobju.

Ključne besede: osamosvojitev, suverenost, Slovenija, Jugoslavija, ustava, zakoni

Constitutional and Statutory Foundations of the Independence of Slovenia

ABSTRACT

Slovenia gained independence in 1991, which was the culmination of lengthy and complex constitutional and political processes within the former Yugoslavia. This article focuses on the key issues that marked Slovenia's path to independence, rather than providing a detailed chronological account. It analyzes how constitutional and legal changes, both at the federal and republican levels, intertwined with growing centralist pressures and international tensions, which ultimately led to the breakup of Yugoslavia and the establishment of an independent Slovenian state. Special attention is paid to the dilemmas of sovereignty, autonomy, and legitimacy during the transition period.

Keywords: independence, sovereignty, Slovenia, Yugoslavia, constitution, laws

1. Uvod

Pričujoči prispevek temelji na kvalitativni raziskovalni metodologiji, ki združuje historično-pravno analizo z problemsko-analitičnim pristopom. Namesto zgolj deskriptivnega podajanja zgodovinskih dejstev, je cilj raziskave identificirati, analizirati in interpretirati ključne ustavnopravne in politične dileme, ki so bile v središču slovenskega procesa osamosvajanja.

Analiza procesa slovenskega osamosvajanja zahteva celovit pristop, ki se osredotoča tako na primarne pravne vire kot na sekundarno literaturo. Natančen pregled zveznih in republiških ustav, ustavnih amandmajev, zakonov in deklaracij je ključen za razumevanje pravnega okvira in političnih bojov, še posebej glede pravice do samoodločbe in odcepitve, ki je bila predmet različnih interpretacij (Eastwood, 1993, pp. 299-301). Hkrati je pomembna kritična obravnava relevantne zgodovinopisne in pravne literature, ki ponuja vpogled v ustavni razvoj Jugoslavije in Slovenije, mednacionalne odnose in procese demokratizacije, upoštevajoč različne perspektive (Weller, 1993, p. 8). S problemsko dekonstrukcijo prepoznamo osrednja vozlišča, kot so napetosti med centralizacijo in decentralizacijo, vprašanje suverenosti republik, legitimnost pravnih aktov v prehodnem obdobju ter vlogo civilne družbe in političnih elit. Čeprav študija ni eksplicitno komparativna, se implicitno upošteva širši kontekst razpada večnacionalnih držav in tranzicije v demokracijo, kar omogoča globlje razumevanje specifičnih izzivov (Radan, 2002, pp. 6-15). Končni cilj je sinteza in interpretacija zbranih podatkov, da se oblikuje koherentna problemska pripoved, ki presega zgolj kronološko zaporedje dogodkov in poudarja vzročne zveze ter posledice ustavnopravnih odločitev. Cilj metodološkega pristopa je omogočiti poglobljeno razumevanje kompleksnosti slovenskega osamosvajanja kot pravnega in političnega procesa, ki ni bil linearen, temveč poln protislovij, kompromisov in strateških odločitev, ki so imele daljnosežne posledice za vzpostavitev samostojne države (Petrič, 2010).

Slovenski osamosvojitveni proces je temeljil na jasnih in utemeljenih izhodiščih. Jugoslovanski ustavni sistem, kljub formalnemu priznanju pravice do samoodločbe, namreč ni ponujal jasnega in nedvoumnega mehanizma za mirno in legalno odcepitev republik. Ta pomanjkljivost je bistveno prispevala k zaostrovanju krize in je Slovenijo pahnila v položaj, ko so bili enostranski, a pravno utemeljeni, osamosvo-

jitveni koraki nujni. Ključen za vzpostavitev notranje suverenosti in prenos pristojnosti z zvezne na republiško raven je bil proces sprejemanja slovenskih ustavnih amandmajev leta 1989 in kasnejše osamosvojitvene zakonodaje, kar je Sloveniji omogočilo, da se je pozicionirala kot *de facto* in *de jure* samostojna država že pred mednarodnim priznanjem (Craven, 1995, p. 375). Legitimnost celotnega procesa je bila močno okrepljena z izvedbo plebiscita, ki je zagotovil izjemno močno ljudsko podporo in s tem utemeljil pravno formalno odcepitev od Jugoslavije, kljub nasprotovanju centralističnih sil in nedorečenosti zvezne ustavne ureditve. Vse to pa ne bi bilo mogoče brez vloge civilne družbe in opozicijskih gibanj, ki so bila ključna pri spodbujanju demokratizacije in oblikovanju nacionalne agende. Ta gibanja so presegla dotedanje okvire avtonomije znotraj federacije in postavila jasno zahtevo po polni državni suverenosti.

Ko govorimo o slovenskem osamosvajanju z vidika oblikovanja lastne države, gre seveda po Bučarju predvsem za pravno vprašanje, saj je država po svojem bistvu zaključen pravni sistem z lastno vrhovnostjo oziroma suverenostjo. Osamosvojitvev je v tem okviru pomenila, da se Slovenija izloči iz jugoslovanskega pravnega sistema in vzpostavi svojega lastnega (Bučar, 2002, p. 117). Kdaj točno so nastale ideje samostojne Slovenije, je težko odgovoriti. Vse od nastanka prvega slovenskega političnega programa Zedinjene Slovenije leta 1848 in pozneje po vzpostavitvi prvih slovenskih strank so narodne programske težnje gravitirale v okvirje enakopravnega mednarodnega povezovanja znotraj širšega državnega okvira in le redko posegale po drzni ideji samostojne slovenske države. Konec karantanske samostojnosti v zgodnjem novem veku in tisočletni boj za slovensko državo spada bolj v zakladnico nacionalne mitologije, kot je primer znanstvenega pristopa historične obravnave slovenske pravne zgodovine in zgodovine politične misli. Čeprav so Slovenci že leta 1918 po t. i. prevratu z nastankom države SHS postali državotvoren narod,

kot to ugotavlja Perovšek, v resnici slovenska politična elita vse do druge polovice osemdesetih let 20. stoletja ni zares nikoli premišljevala o samostojni državni poti. Celo nasprotno, večina političnih programov je zajemala življenje znotraj večnacionalnih državnih oblik, s poudarkom na posebni kulturni, jezikovni, politični in gospodarski avtonomiji slovenskega naroda. Iz tega razloga je razumljiv odhod Slovencev iz Avstro-Ogrske in osem desetletij pozneje tudi iz Jugoslavije (Trifunovska, 1994, p. 26). Slovencem je državni okvir služil za polje lastne nacionalne samouresničitve. In ko državni sistem tega ni več omogočal in so bile mednarodne razmere zrele, se je slovenska nacionalna agenda naslonila na druge mednarodne povezave.¹ Nekaj izjem in premišljevanj o neodvisni Sloveniji je zagotovo bilo, še posebno v kulturnih krogih protirevolucionarne emigracije, ki pa niso temeljile na real politiki mednarodnih odnosov in stanja. Zahteve po samostojnejšem položaju republike in njeni osamosvojitvi iz SFRJ so se začele v drugi polovici osemdesetih let, na eni strani znotraj intelektualne opozicijske civilne družbe s pozivi za demokratizacijo in strankarskim parlamentarizmom (npr. novorevijaši), hkrati pa tudi v uveljavljenih krogih etablirane socialistične elite, ki se je sporadično upirala centralističnim težnjam v jugoslovanski federaciji zaradi zaščite lastne pozicije moči (Grad et al., 1996, pp. 58–63). Kot poudarja Repe, so razprave o tem, ali bi bilo bolje biti v Jugoslaviji kot se osamosvojiti, brezpredmetne in z zgodovinskega stališča nesmiselne. »*Po vsakem družbenem prevratu se vladajoča garnitura na njem utemeljuje in ne želi kreirati zgolj sedanosti in prihodnosti, pač pa tudi preteklost. Prejšnje stanje nenadoma postane absolutno črno, totalitarno, stanje po prevratu pa svetlo in zunaj vsakega dvoma. V tem se politična retorika po vstopu v kraljevo Jugoslavijo, po nastanku socialistične Jugoslavije in po osamosvojitvi prav nič ne razlikuje. Kvečjemu v izrazju ali še to ne*« (Repe, 2013, e-source). Dejansko sta bila demokratizacija Slovenije

¹ Podobno je z evropskim povezovanjem zadnja tri desetletja, ki potrjuje ravno to tezo.

in postopno iskanje poti zunaj Jugoslavije zapletena, celo protislovna procesa. V javnem diskurzu prevladuje politično skonstruiran in mitiziran pogled, v katerem obstajata samo ‚totalitarna‘ komunistična oblast in demokratična opozicija. »Zunanjega sveta ni, Jugoslavija ni federacija, v katero so Slovenci vstopili prostovoljno in v njej dosegli državnost. Je zgolj sovražna država, ki je na neki zgodovinski točki napadla Slovenijo, ker se je ta hotela osamosvojiti« (Repe, 2015, e-source). Bolj se osamosvojitvev odmika in več kot izide kritičnih zgodovinskih del, bolj se hkrati tudi mitizira in ideologizira (Repe, 2017, e-source).

Zgodovina odnosov med Slovenijo in jugoslovanskim centrom je od konca druge svetovne vojne do razpada Jugoslavije leta 1991 doživljala zelo različna in konfliktna obdobja. Povojni federalizem je bil samo navidezen, saj je bila Jugoslavija do sedemdesetih let prejšnjega stoletja centralizirana, politbirojevsko vodena država, s katero je upravljalo okoli deset ljudi iz vseh republik pod avtoritarnim vodstvom Tita. To je bil tudi glavni razlog za spore med Slovenijo in federacijo, ki so se ciklično pojavljali na deset do petnajst let. Prvi konflikt sega v leto 1945, ko je Slovenija zahtevala ustavno zapisano pravico do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve, ter se zoperstavljala gospodarskemu izžemanju federacije. Na začetku šestdesetih let je Slovenija ponovno zahtevala decentralizacijo gospodarstva in spremembo ustave, ki bi prinesla več pravic republiki, začetek sedemdesetih let je zaznamoval spor zaradi cestnih kreditov in liberalistične politike predsednika slovenske vlade Staneta Kavčiča.

Vse do Titove smrti je Jugoslavija z novo ustavo iz leta 1974 delovala kot vmesna rešitev med federacijo in konfederacijo (pol federacija), potem pa so se po začetnem lovljenju ravnotežja od sredine osemdesetih let dalje znova začeli močni centralistični pritiski ter mednacionalna trenja, ki so končno pripeljali do vojne in razpada Jugoslavije.²

² Glej v: Repe, 1999a, str. 229–248; Repe, 1999b, str. 137–150; Hribar, 1995, str. 279–294.

2. Pomen zvezne ustave in njenih sprememb za osamosvojitve Slovenije

2.1. Vprašanje suverenosti in pravice do samoodločbe v zveznih ustavah

Jugoslovanski ustavni razvoj po drugi svetovni vojni je bil nenehno iskanje ravnotežja med centralizmom in federalizmom, ki pa je bil prežet s temeljnim protislovjem glede suverenosti republik in pravice do samoodločbe.

Čeprav je bila v prvem osnutku Ustave FLRJ izpuščena, je bila na podlagi pripomb slovenskih komunistov leta 1946 vključena pravica do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve (Gabrič, 2005, p. 1066; Ustava FLRJ, 1946). Vendar pa je bila v praksi uveljavitev ustavnih določb popolnoma drugačna; prevladovali so izvršilna veja oblasti federacije, demokratični centralizem in etatistično upravljanje gospodarstva, kar je onemogočalo uveljavljanje federativnih načel in republikam omejilo stopnjo samostojnosti (Repe, 1992, pp. 286–288; Ribičič, 1987, p. 29). Slovenija je sicer imela lastno ustavo in institucije, a je bila njihova avtonomija v resnici omejena (Grad et al., 1996, p. 53–54; Pirjevec, 1995, p. 155; Ustava LRS, 1947). Ustavni zakon iz leta 1953 sprejet po informbirojevskem sporu, je prinesel preobrat in uvedbo samoupravljanja. Vendar pa so s tem republike izgubile lastno suverenost in pravico do odcepitve, ki jim je bila zagotovljena v ustavi iz leta 1946. Nosilec suverenosti je po novem postal jugoslovanski delavski narod. Uveljavljanje delavskega samoupravljanja, čeprav formalno namenjeno decentralizaciji in večji avtonomiji proizvajalcev, je bilo v resnici bolj politično mobilizacijsko sredstvo, kot pa pot do resnične suverenosti republik.³ Kljub določenemu „liberalizmu“ v gospodarstvu, se je položaj republik celo poslabšal, saj je bil poudarjen razredni vidik pred nacionalnim.⁴

³ Več o t. i. Informbiroju glej v: Pirjevec, 1995, str. 186, 212–213; Ustava LRS, 1947; Grafenauer, 2000, str. 293; Kidrič, 1978, str. 272; Čepič, 2006, str. 397.

⁴ Primerjaj Repe, 1995, str. 271–272; Repe, 2003a, str. 142.

Ustava iz leta 1963 je bila sprejeta kot kompromis med centralisti in federalisti, ki so se borili za različne vizije razvoja Jugoslavije. Kljub temu, da je ustava spodbujala samoupravljanje in je bila razglašena za „najboljšo na svetu“, je bila v marsičem utopična in je ohranjala temeljno protislovje centralizirane socialistične države (Repe, 1995, pp. 271–272; Cvirn, 2002, p. 19; Lah, 1976; Bučar, 2002, p. 119; Ustava SFRJ, 1963; 16. par., EČSP Kurić in drugi proti Sloveniji, št. 26828/06, 26. 2. 2012; Pirjevec, 1995, p. 251). Ustavni amandmaji v letu 1967 in 1971 so okrepili avtonomnost republik in prenesli zakonodajne ter druge pristojnosti z ravni federacije na raven posamezne federalne enote, kar je bil pomemben korak k večji samostojnosti republik v razmerju do zveznih organov (Repe, 2001, p. 274; Nečak, 1995, pp. 361–366; Grad et al., 1996, p. 56).

Ustava iz leta 1974 je predstavljala pomemben poskus rešitve jugoslovanske krize in je Jugoslavijo približala konfederalnemu modelu. Z 406. členi je bila ena najdaljših na svetu in je uvedla delegatski sistem, ki je dejansko odpravil neposredne volitve in vzpostavil nepregleden predstavniški sistem brez neposredne odgovornosti (Cvirn, 2002, p. 20; Ustava SFRJ, 1974; Grad et al., 1996, pp. 56–57; Repe, 2010, p. 36). Ključno je bilo, da je ponovno zapisala in priznala pravico vsakega sestavnega naroda SFRJ do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve. Vendar pa proces odcepitve ni bil natančno opredeljen, kar je kasneje postalo vir polemik (Repe, 2010, p. 36; Gabrič, 2008, p. 12). Ustava je vsako republiko izrecno opredelila kot državo, ki temelji na suverenosti naroda, kar je republike dejansko približalo statusu držav (3. člen, Ustava SFRJ, 1974; Repe, 2010, p. 36). Kljub temu, da je načelo konsenza vseh republik in avtonomnih pokrajin dalo vsaki enoti pravico do suspenzivnega veta, so bili s tem nezadovoljni predvsem Srbi in vojska, ki so menili, da ustava razbija Jugoslavijo (Perme, 2011, p. 31; Meier, 1996, p. 22; Repe, 2010, p. 36). Ekonomske določbe ustave so prav tako razkri-

le protislovja med razvitim severom in nerazvitim jugom ter onemogočale uvedbo tržnega sistema (Repe, 2010, p. 36). Ustava iz leta 1974 je bila v svojem bistvu kompromisna in nekonsistentna – povečevala je avtonomnost narodov in republik, a hkrati krepila centralistično in hierarhično oblast komunistične partije (Repe, 2010, p. 36; In: Žagar, 1995, pp. 367–378). Kljub temu je bila zadnja ustava Jugoslavije poskus ohranitve vodilne vloge Zveze komunistov in preprečevanja nacionalnih spopadov, zlasti omejevanja moči Srbije, kar se je kasneje izkazalo za resnično (Meier, 1996, p. 26; Rupel, 2015, e-source; Čepič, 2005f, pp. 1095–1098).

3. Slovenska ustava, njene spremembe in posebnosti pri tem

3.1. Teze za ustavo oziroma Pisateljska ustava

Po objavi Prispevkov za slovenski nacionalni program v prvi polovici februarja 1987 v posebni številki Nove revije sta v slovenski politični sferi nastajali dve vzporedni vrsti pobud, neodvisnih druga od druge. Prva je izvirala iz kritičnega dela intelektualcev porajajoče se civilnodružbene sfere iz kroga novorevijašev, druga je nastajala iz obstoječe slovenske politične elite, ki je prav tako kritizirala zvezne ustavne amandmaje. Med njima je prišlo celo do dopolnjevanja, saj sta se oba ustavotvorna miselna tokova vzajemno krepila *»in se kmalu povezala v skupni avtorski projekt nove slovenske ustave, ki je bil v obliki znanih Tez za Ustavo Republike Slovenije javno predstavljen aprila 1988«* (Jambrek, 2020f).

3.2. Majniška deklaracija in Temeljna listina Slovenije

Proces proti četverici, ki je v večjem delu slovenske javnosti veljal za znamenje ‚prihoda pomladi‘ in preizkusni kamen začetnega obdobja demokratizacije slovenske družbe, je znova vzbudil ogromno pozornosti in ogorčenja, ko je

bila četverica poklicana na prestajanje kazni (Valič, 2008, p. 57). Odbor za varstvo človekovih pravic je želel organizirati protestni shod v podporo, a so načrtovani shod oblasti prepovedale, saj naj bi, podobno kot srbski mitingi, tudi slovenski razdvajali Jugoslavijo in v državo vnašali nepotrebno napetost. Nastalo zagato je rešila Zveza socialistične mladine Slovenije (ZSMS), ki je uradno sklicala javno in odprto sejo in s tem zagotovila formalno podlago za načrtovani protestni shod v Ljubljani, 8. maja 1989 na Trgu osvoboditve (današnji Kongresni trg). Na zborovanju, s katerim je bila poudarjena prelomnost tedanjega zgodovinskega trenutka in izrečena volja Slovencev in Slovenk, je v imenu opozicijskih skupin pesnik in pisatelj Tone Pavček predstavil 'opozicijsko in radikalnejšo različico' slovenskega političnega programa – Majniško deklaracijo (In: Rupel, 1992, pp. 27–28). Avtorji⁵ in podpisniki¹²⁹ jedrnate deklaracije so izrazili voljo in zahtevo: *»(1) da hočemo živeti v suvereni državi slovenskega naroda; (2) kot suverena država bomo samostojno odločali o povezavah z južnoslovanskimi in drugimi narodi v okviru prenovljene Evrope; (3) glede na zgodovinska prizadevanja slovenskega naroda za politično samostojnost je slovenska država lahko utemeljena le na: spoštovanju človekovih pravic in svoboščin, demokraciji, ki vključuje politični pluralizem, družbeni ureditvi, ki bo zagotavljala duhovno in gmo-tno blaginjo v skladu z naravnimi danostmi in v skladu s človeškimi zmožnostmi državljanov Slovenije.«* Majniško deklaracijo so podpisali: Društvo slovenskih pisateljev, Slovenska demokratična zveza, Slovenska kmečka zveza, Slovensko krščansko socialno gibanje, Socialdemokratska zveza Slovenije, Univerzitetna konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije (ZSMS) in Društvo slovenskih skladateljev (Valič, 2008, p. 57). Do konca poletja je avtorjem Majniške deklaracije uspelo zbrati nekaj več kot sto tisoč podpisov podpore.

⁵ Glavni avtor Deklaracije je bil Dimitrij Rupel, pri pisanju so sodelovali tudi France Bučar, Hubert Požarnik, Veno Taufer in Janez Janša. Povzeto po: Rupel, 1992, str. 27.

Uradna politična oblast je 22. junija 1989 predstavila svojo različico slovenskega nacionalnega programa – Temeljno listino Slovenije, ki je bila bolj konservativna. Podobno kot Majniška deklaracija je vsebovala zahteve po demokratičnosti, politični pluralizem, spoštovanje temeljnih človekovih pravic in svoboščin, s to razliko, da je Temeljna listina predvidevala položaj Slovenije znotraj Jugoslavije. Zato je bila v splošni javnosti tudi manj odmevna. Temeljno listino so podpisali ZKS, SZDL, ZSS, nekatere alternativne skupine (npr. Debatni klub 88) in vrsta drugih organizacij in društev (npr. Društvo 2000), do konca poletja 1989 jo je podprlo kar 420.000 podpisnikov (Repe, 2002a, pp. 116–117).

3.3. Amandmaji k slovenski ustavi leta 1989

Postopek spreminjanja jugoslovanske ustave iz leta 1974 sega v začetek leta 1987, ko je Zvezna skupščina sprejela osnutek ustavnih dopolnil. Od začetka postopka so Slovenci kritizirali vsebino, saj je spreminjala dotedanjo avtonomijo posameznih republik. Posledica je bila sprememba republiških ustav, kot je bila praksa v preteklih ustavnih spremembah, med katerimi je kot prva svojo ustavo sprejela Socialistična republika Srbija, ki je 28. marca 1989 v duhu velikosrbske ideje dejansko ukinila federalne pravice ‚svojima‘ avtonomnima pokrajinama ter s tem korenito posegla v jugoslovanski ustavni red (Repe, 2003b, p. 41). Še zadnjič sta si v poslednjem jugoslovanskem ustavnopravnem zgodovinskem poglavju stala nasproti dva diametralno nasprotna koncepta o prihodnji ureditvi jugoslovanske države. Kot že v preteklosti sta si zvezna in srbska oblast prizadevali za centralizacijo federacije, medtem ko sta Slovenija in Hrvaška zagovarjali vse večjo samostojnost in suverenost republik.

Konec septembra 1989 so bila sprejeta tudi dopolnila k slovenski ustavi, ki so mesece burila duhove v slovenski javnosti ter sprožala odločno nasprotovanje najvišjih jugoslovanskih državnih in partijskih oblasti. Spremembe slovenske

ustave naj bi zagotovile politični pluralizem, gospodarsko samostojnost in pravico do samoodločbe. Slovenska ustavna dopolnila so pomenila velik korak v smeri večstrankarske parlamentarne demokracije (Valič, 2008, p. 57). Amandmaji k slovenski ustavi so prvič predstavljali pomembne odmike od zvezne ureditve (Grad et al., 1996, pp. 58–63). Dopolnila k slovenski ustavi so bila posledica aktualnega družbeno-političnega in gospodarskega dogajanja v Jugoslaviji, v prvi vrsti sprememb, ki so jih prinesli amandmaji k zvezni ustavi in nova srbska ustava (Repe, 2003a, p. 41). »*Ker so srbske ustavne spremembe oziroma nova Ustava SR Srbije posegale v federativno ureditev jugoslovanske države, so se tudi v Sloveniji odločili za spremembe slovenske ustave,*« navaja Čepič (Čepič, 2005b, p. 1204).

Javna razprava o ustavnih spremembah je na slovenskem političnem parketu potekala od aprila do junija 1989, nato je septembra ustavna komisija sprejemala pripombe in predloge, med katerimi je pomembno mesto pripadlo stališčem Zbora za ustavo, opozicijskega združenja, ki je bil ,nekakšna ustavna komisija v senci‘ (Repe, 2002a, p. 176). Za položaj Slovenije v Jugoslaviji so bili zlasti pomembni Amandma X: Pravica slovenskega naroda do samoodločbe, ki vključuje tudi pravico do odcepitve in združitve, je trajna, celovita in neodtujljiva; Amandma XLVI: Organi federacije na ozemlju Republike Slovenije upoštevajo pri poslovanju s pripadniki vseh narodov in narodnosti ustavno pravico enakopravnosti narodov in narodnosti; Amandma LXII: Če organi federacije sprejmejo odločitve v nasprotju z njihovimi ustavno določenimi pristojnostmi in s tem posežejo v ustavni položaj in pravice Republike Slovenije, je njena skupščina dolžna sprejeti ukrepe, s katerimi zagotovi ravnanje z ustavo določenega položaja in pravic republike; Amandma LXIII: Izredne razmere v Sloveniji lahko razglasi le njena skupščina (kadar se skupščina ne more sestati, izredno tudi predsedstvo); izrednih razmer ni mogoče razglasiti brez soglasja republiške

skupščine; Amandma LXVI: Pri prevzemanju finančnih obveznosti za uresničevanje funkcije federacije upošteva republiška skupščina materialne možnosti republike in potrebe njenega razvoja, ter Amandma LXXI: Republiška skupščina lahko sklene, da se vprašanje, ki zadeva uresničevanje suverenih pravic Slovenije, predloži delovnim ljudem in občanom, da se na referendumu o njem izjavijo.

Amandmaji so še pred sprejemom naleteli na ostro nasprotovanje vseh organov zveznih oblasti in vodstva ZKJ s sklicevanjem na neskladnost predlogov z ustavo SFRJ, pri čemer so se obrnili tudi na zvezno ustavno sodišče (Repe, 2002a, p. 176) ter zagrozili z uporabo vojaške sile in uvedbo izrednega stanja v Sloveniji (Antončič, 2019), s čimer naj bi poskušali odvrniti slovenske oblasti od njihovega sprejetja (Repe, 2002a, p. 176). V želji, da bi slovenske komuniste 'stresnili', je vrhovni politični organ Jugoslavije dan pred napovedanim sprejemom slovenskih amandmajev sklical izredno sejo CK ZKJ v Beogradu, da bi njihovo sprejetje preprečili ali vsaj odložili. Slovenski komunisti so se še pred začetkom seje opredelili o slovenskih amandmajih, ki so jih podprli z argumentom, da je spreminjanje republiške ustave suverena pravica Slovenije. Kritika zveznih organov, še posebno člana zveznega predsedstva Borisava Jovića, se je nanašala predvsem na amandma o pravici do samoodločbe, ki je vseboval tudi pravico do odcepitve in združitve. Po Jovićevem mnenju je omenjeni amandma ogrožal integriteto jugoslovanske države, nasprotoval pa je tudi amandmaju o pristojnostih federacije na ozemlju Slovenije in amandmaju o njeni ekonomski suverenosti (Jović, 1996, pp. 47–48). Na seji CK ZKJ, ki se je vlekla vso noč, so člani ZKS vztrajno zagovarjali in pojasnjevali, da slovenski amandmaji niso v nasprotju z veljavno zvezno ustavo in da ima Slovenija pravico spreminjati svojo republiško ustavo. Jović je nato sklical sejo Sveta za varstvo ustavne ureditve, ki je deloval v okviru Predsedstva SFRJ, v času, ko je bil takratni predsednik Predsedstva dr.

Janez Drnovšek na zasedanju Generalne skupščine Organizacije združenih narodov (OZN) v New Yorku. Na tej seji so sprejeli sklep, na podlagi katerega je Ustavno sodišče Jugoslavije moralo presoditi o ustavnosti predlaganih slovenskih amandmajev. Sodišče je navkljub odklonilnemu stališču⁶ slovenskega ustavnega sodnika Ivana Kristana slovenske amandmaje obravnavalo in pozvalo slovensko skupščino, naj jih uskladi z ustavo SFRJ.

Navkljub opisanim pritiskom in grožnjam s strani zveznih organov, vojske in tudi ustavnega sodišča je Skupščina SR Slovenije ob podpori vseh slovenskih družbenopolitičnih organizacij in vidnejših politikov (Repe, 2002a, p. 176) 27. septembra 1989 sprejela in slovesno razglasila paket 81 ustavnih amandmajev k slovenski ustavi iz leta 1974, delegati pa so ob tem spontano zapeli Prešernovo Zdravljico (Antončič, 2019). Pri sprejemu ustavnih amandmajev je bil prisoten tudi tedanji predsednik Predsedstva SFRJ Janez Drnovšek, kar je dalo sprejetju amandmajev posebno težo in pomen. *»Moja naloga takrat je bila samo, da prisostvujem na slavnostnem začetku zasedanja slovenske skupščine. Ni mi bilo treba govoriti, že moja prisotnost je govorila sama zase,«* opisuje Drnovšek (Drnovšek, 1996, p. 104). Amandmaji oziroma ustavna dopolnila so omogočila združevanje ali razdruževanje Republike Slovenije po njeni volji, okrepila slovensko suverenost in postavila ustavne podlage za prehod v parlamentarno demokracijo (Antončič, 2019). Ustavne amandmaje lahko označimo za pomemben korak Slovenije na poti do njene poznejše osamosvojitve. Meier sprejem slovenskih ustavnih dopolnil ne interpretira kot sloves Slovenije od Jugoslavije, pač pa v luči začetka njene demokratizacije in uresničevanje ideje o ‚asimetrični federaciji‘ ali kot pobudo za odcepitev. Prav tako so sprejete ustavne spremembe omogočile prehod v tržno gospodarstvo in večstrankarski sistem, Zvezi komu-

⁶ Kristan je menil, da ustavno sodišče ne more razpravljati o ustavnosti dokumentov, ki še niso sprejeti.

nistov in drugim družbenopolitičnim organizacijam pa so odvzele vodilno vlogo v političnem življenju (Meier, 1996, pp. 173–175). *»Seveda je bilo v tem prehodnem času treba sprejeti še nekaj sprememb in dopolnil k slovenski ustavi, ki naj bi pravno omogočila pot v neodvisnost. Posebno je treba omeniti amandma, ki je določal, da slovenski vojaki služijo vojaški rok v Sloveniji in da jih vojaške oblasti ne morejo razporejati po drugih delih države. Še s tem se je položaj zaostрил do skrajnosti. Slovenija je postala napol samostojna, saj se je uprla temeljnemu vzvodu moči zvezne države,«* je dodal Bučar (Bučar, 2002, p. 125).

3.4. Demosova ustava

Demos je že pred volitvami v svoj program vključil t. i. Demosovo ustavo, ki jo je od začetka leta 1989 do marca 1990 pripravljala strokovna skupina Zbora za ustavo. Z njegovim vzponom na oblast so se ta prizadevanja za sprejetje nove ustave še okrepila, ob tem pa je imel Demos tudi podporo nove opozicije in predsednika Predsedstva Republike Slovenije Milana Kučana, ki je 25. junija 1990 sprejel izhodišča za novo ustavo, katero je 18. julija potrdila tudi skupščina. Ustava bi morala biti po načrtu sprejeta 23. decembra, a je bil datum zaradi številnih vloženih amandmajev in drugih na novo odprtih vprašanj negotov (Repe, 2002a, pp. 182–183). Nova Demosova oblast je hitro spreminjala politični sistem, bolj počasi družbenoekonomskega. Zakon o denacionalizaciji, ki je določal vračanje po komunistih odvzetega premoženja v naravi, je bilo zelo težko izvajati in opozicija mu je v praksi nasprotovala. V vladajoči koaliciji, ki je bila socialno, politično in ideološko zelo raznolika, so nastajale razlike glede zakona in poteka lastninjenja (Prunk, 2006, e-source). Po sprejetju ustavnih dopolnil je postalo aktualno vprašanje nove slovenske ustave. Imenovana je bila delovna skupina pod vodstvom pravnika dr. Lojzeta Udeta, ki naj bi za izhodišče vzel besedilo Temeljne listine (Jambrek, 2020g).

Delovni osnutek ustave je še vedno ostajal v okvirju socialistične politične in gospodarske ureditve, kar je močno kritiziral Zbor za ustavo. Zanimivo je, da je polemika potekala tudi prek dnevnega časopisja.⁷ Na odgovor komunistov je Zbor za ustavo pripravil lastni osnutek nove ustave, ki ga je izdelala strokovna skupina pod vodstvom Petra Jambreka in Franceta Bučarja. Dokument, ki je bil skorajda istoveten s Pisateljsko ustavo, je v svoj predvolilni program vključil tudi Demos (Jambrek, 2020g).

3.5. Predlog federalne pogodbe Slovenije in Hrvaške

Na seji predsedstva SFRJ julija 1990 je prišlo do dogovora, naj Slovenija in Hrvaška skupaj pripravita osnutek konfederalne pogodbe, preostale republike pa naj bi osnovalе osnutek ‚sodobne‘ federacije (Repe, 2002a, p. 56). Imenovana je bila skupina pravnih strokovnjakov iz obeh republik, ki je pripravila osnutek besedila konfederalne pogodbe.⁸ Delo je bilo končano oktobra 1990, besedilo pa je temeljilo na teoretičnih posplošitvah primerov konfederacij iz zgodovine in izkušenj Evropske skupnosti. Osrednja teza konfederalne pogodbe je bila, da jo lahko kot akt mednarodnega prava sklepajo izključno samostojne oziroma suverene države (Turk, 2007, pp. 50-60). Izhodišča osnutka so bila (Repe, 2002a, p. 56), da konfederacijo tvori zveza suverenih držav zaradi uresničevanja skupnih ciljev, da je za konfederacijo osnovni ekonomski interes in vključevanje v evropske integracijske procese, da mora konfederacija zagotoviti ureničevanje obrambno-varnostnih interesov z zavarovanjem pred napadom od zunaj oziroma zavarovanje meja vseh članic ter da mora zagotoviti enake standarde pri varstvu pravic človeka kot posameznika in vseh etničnih skupnosti.⁹

⁷ Glej v: Nezaupnica ustavni komisiji, Delo, 1989, str. 7; Poziv skupščini SR Slovenije, Delo, 1989, str. 2; Stališča CK ZKS do izjav Zbora za ustavo, Delo, 1989, str. 3; Zbor za ustavo o stališčih CK ZKS, Delo, 1989, str. 6.

⁸ Več o nastanku konfederalnega sporazuma glej v: Guštin, 2008, str. 91–93.

⁹ Predlog o konfederalni ureditvi Jugoslavije, še prej pa slovenski predlog o ‚asimetrični federaciji‘.

3.6. Deklaracija o suverenosti države Republike Slovenije

Ker je bil glavni cilj Demosa v primeru neuspeha konfederalnega modela osamosvojitve Slovenije, so nekatere stranke po volilni zmagi želele pospešiti njegovo uresničevanje mimo ustave, zato so pripravile Deklaracijo o suverenosti države Republike Slovenije (1990), ki jo je skupščina vključno z opozicijo 2. julija sprejela (Čepič, 2005a, p. 1293). Prvi člen deklaracije je določal, da Skupščina Republike Slovenije, izhajajoč iz pravice slovenskega naroda do samoodločbe, deklarativno razglša suverenost Republike Slovenije. V petem členu je določila enoletni rok za sprejem nove Ustave Republike Slovenije in postopek za ugotavljanje, kateri zvezni predpisi v Sloveniji ne veljajo več, slovenska delegacija v Zveznem zboru Skupščine SFRJ pa je bila odpoklicana. S sprejetjem Deklaracije o slovenski suverenosti se je dejansko začela pot v državno samostojnost (Antončič, 2019). Omenjena deklaracija je bila na zvezni ravni ostro kritizirana. Zvezno predsedstvo je njeno sprejetje ocenilo kot protiustavno dejanje, ki preprečuje razrešitev krize v Jugoslaviji, in hkrati od slovenske skupščine zahtevalo, naj deklaracijo prekliče. Poleg tega je dalo zvezno predsedstvo slovensko deklaracijo v presojo zveznemu ustavnemu sodišču. Toda deklaracija ni bila zavezujoč pravni dokument in vladi ni nalagala konkretnih ukrepov, temveč je prinesla predvsem psihološki pritisk za pospešeno osamosvajanje, ob tem pa izzvala že običajne ostre reakcije zveznega vrha (Repe, 2002a, p. 187).

3.7. Podvinska ustava

Z zmago na svobodnih volitvah se je Demosu odprla možnost, da povsem v skladu s tedaj še veljavno ustavo sproži postopek za sprejem nove demokratične ustave. Slovenska ustava je imela več kot 400 členov in je bila še daljša od zvezne jugoslovanske ustave. Takrat je bila od slovenske daljša le indijska ustava. Kljub ostremu odporu na novo nastale so-

cialistične opozicije že pri oblikovanju novega vodstva skupščine v okviru Demosove koalicije je začetek ustavodajnega postopka stekel sorazmerno gladko, saj je predsedstvo Slovenije kooperativno sodelovalo s formalnim predlagateljem (Bučar, 2002, p. 123). Skupščina je sredi junija 1990 uradno začela postopek za sprejem nove slovenske ustave. Na pobudo dr. Franceta Bučarja, predsednika slovenske skupščine in predsednika skupščinske ustavne komisije, je slednja 24. julija 1990 imenovala strokovno skupino za pripravo ustavnega osnutka,¹⁰ ki jo je vodil poznejši prvi predsednik ustavnega sodišča dr. Peter Jambrek, besedilo naj bi bilo primerno za skupščinsko obravnavo. *»Koordinator delovne skupine Jambrek je bil mnenja, da pišejo ustavo povsem neodvisne države, ali to res bo, je vprašanje političnih dogovorov«* (Pesek, 2007, p. 211). Po predhodnem študijskem delu in zbiranju znanstvenega in mednarodno primerjalnega gradiva je skupina napisala prvi osnutek nove ustave v hotelu Grad Podvin v rekordnih petih dnevih, od ponedeljka do sobote, 25. avgusta 1990 (Jambrek, 2020b). Ker je delovna skupina delala v Podvinu, je osnutek ustave pozneje dobil ime ‚Podvinska‘ ustava. *»Imeli smo režim, da smo zjutraj pozajtrkovali in nato delali do večerje. Nismo se ustavili za kosilo, saj si nismo želeli privoščiti daljšega premora ali upočasnitve delovanja možganov po obedu. Tempo je bil torej hud, saj je bilo treba oblikovati toliko in toliko členov, čeprav naša ustava spada med krajše. Napisali smo jo v zelo kratkem času, a pozneje v razpravah ni bila deležna večjih sprememb,«* se spominja pisanja ustavnega besedila pravnik dr. Franc Grad (Svenšek, 2021, e-source). Za izhodišče in podlago je uporabila ‚Delovni osnutek nove slovenske ustave‘, ki ga je sprejel Zbor za ustavo. Izhajali so iz predhodnih besedil. Leta 1988

¹⁰ Strokovno komisijo so sestavljali Franci Grad, Tine Hribar, Peter Jambrek, Tone Jerovšek, Matevž Krivic in Anton Perenič. Skupino je koordiniral Peter Jambrek, strokovni tajnik je bil Miro Cerar. Takšno sestavo navaja Repe 2002a, str. 186; Pesek navaja isto sestavo, z izjemo Grada, ki ga avtorica ne navaja kot člana komisije, pač pa navaja Lojzeta Udeta poleg ostalih članov. Slednji se zaradi bolezni delovnega sestanka v Podvinu ni udeležil. V: Pesek, 2007, str. 211.

je bila izdana t. i. Pisateljska ustava, ki sta jo izdelala pisateljsko in sociološko društvo ter je bila napisana v obliki tez. Spomladi leta 1990 je bila v okviru Demosa izdelana ustava, ki je pozneje dobila ime Demosova ustava, ki je že bila napisana v obliki pravnega besedila. To pravno besedilo je bilo spisano po vzoru takratnih evropskih modernih ustav (Svenšek, 2021, e-source).

Rdeča nit nove ustave je bila, da mora biti samostojna Slovenija pravna država s parlamentarno demokracijo in ustavno ureditvijo človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Med izhodišči je bilo, da ustava ne sme biti ideološka, kot je bila prejšnja ustava Republike Slovenije v okviru jugoslovanske federacije, temveč je treba na področju državne oblasti izhajati iz načela delitve oblasti, ne iz načela enotnosti oblasti. Pri pisanju so se najbolj zgledovali po ustavah Nemčije, Italije in Španije, ki je z njo prešla iz diktature v demokracijo. Največ razprav je bilo pri vprašanju splava, kjer je šlo za ostro delitev med levico in desnico. Vprašanje uvedbe pokrajin je bilo označeno celo kot poskus destabilizacije, saj se je država takrat šele gradila in so nekateri močne pokrajine videli kot poskus, da se oslabi graditev same države (Svenšek, 2021, e-source).

Koordinator skupine Jambrek je 31. avgusta osnutek ustave z razlago predal predsedniku skupščine Bučarju (Jambrek, 2020b). Po dogovoru med pisci ustave, predsednikom skupščine Bučarjem in predsednikom Demosa Pučnikom naj bi ustavo sprejeli do 23. decembra 1990 (Repe, 2002a, p. 186). V skupščini se je glede osnutka besedila zapletalo. Ta je namreč osnutek ustave sicer sprejela, toda z več kot sto amandmaji, ki so na novo odpirali vrsto vsebinskih vprašanj. V javni razpravi, ki je sledila, so bili predmet polemik zlasti pojem svetosti življenja, vprašanje lastninske pravice tujcev oz. lastnine na splošno, sestava parlamenta, vprašanje demilitarizacije, lokalne samouprave, pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok in še nekatera druga (Repe, 2002a, p.

186). V obravnavi ustavnega predloga so mu najbolj nasprotovali ne le predstavniki opozicije, temveč tudi Demosovi poslanci, predvsem iz vrst krščanskih demokratov. Vedno bolj je kazalo, da se predvideni datum sprejema nove ustave odmika v neopredeljivo prihodnost (Bučar, 2002, p. 123). Sprejetje ustave je zavirala predvsem ideološka politična razdelitev in diametralni pogledi desnice in leve, saj je bilo za izglasovanje potrebna dvotretjinska večina v treh zborih republiške skupščine. Zaradi osamosvojitvene vojne je prišlo do večmesečnega premora, nato se je jeseni 1991 znova začela ustavna razprava (Svenšek, 2021, e-source). Ustava je bila tako z mnogimi popravki, a v temeljih še vedno kot podvinska ustava, slovesno sprejeta po osamosvojitvi 23. decembra 1991 (Škerl Kramberger, 2020).

4. Osamosvojitvena zakonodaja

4.1. Splošno o osamosvojitveni zakonodaji

Osamosvojitveni zakoni so bili eden glavnih pogojev za dejansko pravno osamosvojitve Slovenije (Berberih-Slana, 2007, p. 199). Osamosvojitveni akti so akti ustavnopravnega pomena, ki so bili sprejeti v procesu osamosvajanja v triletnem obdobju, med 27. septembrom 1989, ko so bili sprejeti prvi amandmaji k slovenski ustavi iz leta 1974, pa vse do 31. decembra 1991, ko je bila dokončno sprejeta nova Ustava Republike Slovenije kot najvišji in temeljni akt politične, kulturne, gospodarske in družbene ureditve mlade države in novega pravnega subjekta na mednarodnem političnem parketu. Pravno gledano sta se osamosvajanje in demokratizacija Slovenije začela z dopolnili socialistične ustave, nadaljevala z zakoni in končala s sodobno evropsko primerljivim ustavnim besedilom, ki je v slovenski prostor vnesel spremembo družbenopolitičnega sistema, varovanje človekovih pravic, svobodno gospodarsko pobudo, strankarsko življenje in parlamentarizem ter možnost zunanjepolitičnega

sodelovanja in povezovanja zunaj jugoslovanskega okvira, kar je bila posledica korenitega vrednostnega in paradigmatičnega zasuka vizije slovenske intelektualne in politične elite. Da je republika v federativni zvezi postala de facto in de jure samostojna država, je morala izpolniti tri pogoje: volja ljudstva (legitimnost s plebiscitom 6. decembra), nadzor nad ozemljem (lastna vojaška sila in policijske sile) in oblast (notranja in zunanja suverenost). Poleg tega pa še vzdržljiv javnofinančni sistem ter učinkovito in stabilno in gospodarsko okolje. In prav to je bil v osnovi temelj osamosvojitvenih zakonov, ki so zagotavljali minimalni pravni okvir za delovanje samostojne državne entitete. Povedano drugače, oblast in suverenost, ki sta bili deloma preneseni na zvezno raven, sta morali priti v slovenske roke.

Ustavne spremembe, ki so potekale v letih 1990 in 1991, so temeljito spremenile slovensko ustavno ureditev s prehodom v tržno gospodarstvo in večstrankarsko demokracijo, ob hkratnem večanju pristojnosti republike do federacije pa so zagotovo pomenile prelomno točko v procesu demokratizacije in osamosvajanja Slovenije (Repe, 2002a, p. 176). »Če smo se odločili za pravno pot izstopa iz Jugoslavije, je bilo treba poskrbeti, da bo ta odhod dejansko pravno povsem neoporečen. Zahod je pazljivo spremljal vse naše korake in sleherna naša napaka bi bila samo dodatni argument v rokah tistih, ki so naši osamosvojitvi oporekali predvsem s pravnega stališča. Vendar smo še vedno upali, da nam bo uspelo do konca leta 1991. Od tega roka v nobenem primeru nismo smeli odstopiti,« je bistveno povzel predsednik skupščine dr. Bučar (Repe, 2002a, p. 176).

Slovenska skupščina je spomladi 1990 nadaljevala sprejemanje pravnih podlag za osamosvojitve ter 7. in 8. marca sprejela pet dopolnil k slovenski ustavi, med drugim, da je Republika Slovenija država, ki temelji na suverenosti slovenskega naroda in ljudstva Slovenije (Antončič, 2019). Sočasno je bil sprejet sklep o ustanovitvi Sveta za varstvo človekovih

pravic in temeljnih svoboščin, ki je pravno zaživel s sprejetjem zakona (Zakon o Svetu za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin, 1990). Z zakonom (Zakon o himni Republike Slovenije, 1990) je bila za himno Republike Slovenije¹¹ 29. marca 1990 razglašena sedma kitica Prešernove Zdravljice. Oktobra 1990 je bilo z ustavnim zakonom razveljavljenih 27 jugoslovanskih zakonov (Antončič, 2019). Izredno pomembno je bilo ustavno dopolnilo XCVI, ki je določevalo, da se v Republiki Sloveniji ne uporabljajo tiste določbe SFRJ, ki niso v skladu z ustavo Republike Slovenije, in da bodo v prihodnje zvezni zakoni veljali samo, če da republiška skupščina soglasje k njim. Republika je s tem odnose s federacijo postavila na konfederalno podlago. Dejanska posledica tega je bila, da je republika priznavala zvezno oblast toliko, kolikor je bilo to še v skladu s političnimi procesi v Sloveniji (Grad et al., 1996, pp. 58–63). Politično vizijo o novi samostojni in neodvisni državi so slovenski volivci z absolutno večino potrdili na plebiscitu 23. decembra 1990, slovenska vlada pa je to politično voljo dejansko začela izvajati šele v aprilu in maju 1991, ko je začela vlada razpravljati o svežnju osamosvojitvenih zakonov (Berberih-Slana, 2007, p. 199). Osamosvojitveni zakoni, ki jih je pripravila vlada in so o njih razpravljali poslanci v skupščini (Berberih-Slana, 2007, p. 206), pa so se morali soočiti z eno težavo ali kakor je opozoril delegat Tone Peršak (SDZ): **»Svet nas bo ocenjeval po našem pravnem redu in ustavo potrebujemo kot svojo osebno izkaznico.«** (Trenutek, ki traja, Mladina, 1991, p. 18)

4.2 Jedro osamosvojitvenih zakonov od aprila do junija 1991

Konec aprila in na začetku maja 1991 se je slovenski parlament ukvarjal s pripravami na samo dejanje osamosvojitve (Berberih-Slana, 2007, p. 199). Od prve seje skupščine, ki se je ukvarjala z vprašanjem osamosvojitve, do tretje, je vla-

¹¹ Besedilo himne Republike Slovenije je sedma kitica pesmi Zdravljica, ki jo je napisal slovenski pesnik France Prešeren novembra 1844 in je bila prvič objavljena leta 1848.

da obravnavala, sprejela in skupščini posredovala devet pomembnih osamosvojitvenih zakonov (Berberih-Slana, 2001, p. 565). Skupna seja skupščine se je 8. maja začela z uvodom premierja Lojzeta Peterleta (Berberih-Slana, 2007, p. 202), ki je izjavil, da je Izvršni svet »s predlaganim svežnjem zakonov, ki je danes pred vami, pripravil tisto pravno osnovo, ki je nujna za doseg suverenosti slovenske države« (Slovenska skupščina pretresa zakone, ki so nujni za osamosvojitve Slovenije, Delo, 1991, p. 3). Na seji skupščine je Lojze Peterle poslancem predstavil sveženj osamosvojitvenih zakonov in predlagal, da bi bili sprejeti po pospešenem postopku zaradi nujnosti njihovega sprejema (Republiška skupščina sprejela ustavni zakon, Delo, 1991, p. 1). Vlada je nadaljevala sprejemanje zakonodaje tudi na vladni seji 1. junija 1991, istočasno pa naložila republiškim upravnim organom, nosilcem zakonov za osamosvojitve – republiškim sekretariatom za finance, za mednarodno sodelovanje ter notranje zadeve –, naj v skladu s sprejetimi zakoni pripravijo dopolnitev ustavnega zakona za osamosvojitve, to pa naj bi do 3. junija 1991 predložili Republiškem sekretariatu za zakonodajo (Friš, 2001, p. 532). V skupščini so 3. junija 1991 v vseh treh zborih nadaljevali zadnje dejanje osamosvojitve, sveženj osamosvojitvenih zakonov so sprejemali v zadnji zakonodajni fazi (Berberih-Slana, 2007, p. 199). Tega dne so bili vsi osnutki osamosvojitvenih zakonov sprejeti in vladi je preostalo le, da je pretresla vse pripombe in pripravila predloge zakonov (Korak bliže samostojnosti, Delo, 1991, p. 1). V vseh treh zbora so pozneje isti dan sprejeli 11 najpomembnejših zakonov (Huda ura v parlamentu, Delo, 1991, p. 1), potrebnih za osamosvojitve Slovenije, ki so začeli veljati 25. junija 1991, na dan predvidene razglasitve samostojnosti, in sicer Zakon o državljanstvu Republike Slovenije (ZDRS), Zakon o tujcih (ZTuj), Zakon o potnih listinah državljanov Republike Slovenije (ZPLD), Zakon o nadzoru državne meje (ZNDM), Zakon o zunanjih zadevah (ZZZ), Zakon o carinski službi

(ZCS), Zakon o deviznem poslovanju (ZDP), Zakon o Banki Slovenije (ZBS), Zakon o bankah in hranilnicah (ZBH), Zakon o Agenciji Republike Slovenije za zavarovanje vlog v bankah in hranilnicah (ZAZV) ter Zakon o pred sanaciji, sanaciji in stečaju in likvidaciji bank in hranilnic (ZPSS).¹² Ti temeljni zakoni so od oblikovanja do sprejetja prehodili zelo kratko pot, saj so bili sprejeti že po včasih zelo burnih razpravah in velikih nasprotovanjih med strankami oz. med vladnimi strankami in opozicijo. Z njihovim sprejetjem pa je skupščina zagotovila pravno podlago procesu osamosvojitve (Berberih-Slana, 2007, p. 199).

4.3. Temeljna ustavna listina o samostojni in neodvisni Republiki Sloveniji ter Deklaracija o neodvisnosti

V zadnji etapi jugoslovanske krize se je kljub poskusom pokazalo, da ni mogoče pričakovati sporazumne razdružitve jugoslovanske federacije, zato se je slovenska oblast odločila za enostranske korake, ki jih je hotela podkrepiti z ljudsko odločitvijo na plebiscitu. Na njem je bilo z absolutno večino odločeno, da postane Republika Slovenija samostojna in neodvisna država. Zakon o plebiscitu je določal, da mora republiška skupščina v šestih mesecih od dneva razglasitve plebiscitne odločitve sprejeti ustavne in druge akte in ukrepe, potrebne za osamosvojitve. V skladu s tem je republiška skupščina ob izteku tega roka sprejela več aktov političnega značaja, s katerimi je predlagala jugoslovanskim oblastem sporazumno razdružitve. Ker tovrstni pozivi niso bili uspešni, je republiška skupščina 25. junija 1991, dan pred iztekom šestmesečnega roka, postavljenega za uresničitev plebiscitarne odločitve, v skladu s 4. členom zakona o plebiscitu (ZPSN, 1990) sprejela Deklaracijo o neodvisnosti¹³ in Temeljno ustavno listino o samostojni in neodvisni Republiki Sloveniji (TUL, 1991), poseben akt ustavne narave in

¹² Vsi zakoni so bili objavljeni v prvi številki Uradnega lista RS pod št. 1/91- I.

¹³ Objavljen v prvi številki Uradnega lista RS leta 1991.

ustavnega pomena, s katerim je na pravni ravni ustanovila Republiko Slovenijo kot samostojno in neodvisno državo, iz volje slovenskega naroda in prebivalcev Republike Slovenije, izražene na plebiscitu, ter s tem izvedla deklarirano pravno formalno odcepitev od jugoslovanske države (Grad et al., 1996, pp. 58–63). Ustavni zakon za izvedbo Temeljne ustavne listine (1991) je uredil prevzem izvrševanja pravic in dolžnosti nove države (Jambrek, 2020h). S tem je skupščina RS dejansko razglasila Slovenijo za suvereno in neodvisno državo. S Temeljno ustavno listino je bila razglašena Republika Slovenija kot samostojna in neodvisna država. Določila je meje Republike Slovenije, in sicer mednarodnopravno priznane meje jugoslovanske federacije s sosednjimi državami in Republiko Hrvaško. Temeljna ustavna listina v preambuli ugotavlja, da SFRJ ne deluje kot pravno urejena država, da se v njej hudo kršijo človekove pravice, nacionalne pravice in pravice republik in da ne omogoča rešitev politične in nacionalne krize. V normativnem delu je določila, da Republika Slovenija zagotavlja varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin vsem osebam na svojem ozemlju brez sleherne diskriminacije, skladno s svojo ustavo in z veljavnimi mednarodnimi pogodbami, še posebno italijanski in madžarski narodni skupnosti (TUL, 1991). Za izvedbo Temeljne ustavne listine je bil sprejet ustavni zakon, ki je uredil način prevzema državnih funkcij na različnih področjih družbenega življenja, katere je do tedaj upravljal federacija po svojih organih (Grad et al., 1996, pp. 58–63). Na dan razglasitve neodvisnosti je v Sloveniji prenehala veljati Ustava SFRJ, nova država pa je prevzela vse pravice in dolžnosti, ki so bile ustavno prenesene na organe SFRJ (Jambrek, 2020h). Sočasno je bila sprejeta in razglašena vrsta osamosvojitvene zakonodaje, ki je bila pripravljena že v aprilu in maju ter stopila v pravno veljavo z dnem razglasitve samostojne Slovenije. Naslednji dan je v večernih urah sledila slavnostna razglasitev samostojnosti Republike Slovenije na trgu pred

slovensko skupščino v Ljubljani. Med praznovanjem nove države z več desettisočglavo navdušeno množico je vojaško letalo JLA preletelo središče Ljubljane, tanki JLA pa so se odpravili na mejne prehode Republike Slovenije (Čepič, 2005e, p. 1331).

Ustavna pot do suverene slovenske države je bila na normativni ravni temeljito pripravljena in bila izvedena na podlagi veljavne zakonodaje oziroma v skladu z jugoslovansko in slovensko ustavno ureditvijo (Čepič, 2005e, p. 1331). Pravna formalna pot osamosvojitve je bila uresničena v obrnjenem časovnem zaporedju, kot je bilo prvotno zamišljeno in načrtovano. Po Jambreku ni ustava podelila legitimnosti neodvisnosti države, *»ampak je plebiscitna osamosvojitve podelila legitimnost ustavi«* (Jambrek, 2020h). Temeljna ustavna listina je omogočila pravno neoporečno pot v samostojnost, ki si jo je bilo treba še izboriti proti vojaškemu posegu JLA (Bučar, 2002, p. 126). Tako kot poznejša ustava je bila tudi Temeljna ustavna listina sprejeta in razglašena na podlagi ustavno revizijskega postopka in ustreznih pristojnosti Skupščine RS, kakor ga je urejala ustava iz leta 1974, dopolnjena z amandmaji LXVIII, LXXII in XCIX (Ustava SRS, 1974). Skupščina RS s tem ni uveljavila le načela kontinuitete ustavodajnega postopka, ampak je spoštovala tudi ustavni temelj lastne izvolitve in pristojnosti (Jambrek, 2020e). S procesom osamosvojitve je Slovenija postala neodvisna država in samostojen subjekt mednarodnega prava, kar je bil tudi predpogoj za njeno pristopanje k vrsti mednarodnopravnih aktov. Tudi Ustava Republike Slovenije, ki je bila sprejeta in razglašena pol leta pozneje, v nedeljo, 23. decembra istega leta, je svojo legitimnost utemeljila na podlagi Temeljne ustavne listine (Jambrek, 2020h). URS narekuje, da je z zakonom mogoče predpisati način uresničevanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, kadar tako določa ustava, ali če je to nujno zaradi same narave posamezne pravice ali svoboščine (Pozderec, Božjak, 2023, pp. 1-19).

5. Sklep

Slovenska osamosvojitev ni bila zgolj politični akt, temveč skrbno načrtovan in legalistično izveden ustavnopravni proces. Ključna težava jugoslovanskega sistema je bila v njegovi inherentni protislovnosti: deklarativno priznanje pravice do samoodločbe ob hkratnem pomanjkanju jasnih mehanizmov za njeno uresničitev. Slovenija je to praznino zapolnila z vrsto ustavnih amandmajev, osamosvojitvene zakonodaje in plebiscitom, ki je zagotovil neizpodbitno legitimnost.

V zaostrujočih se razmerah druge polovice osemdesetih let se je na Slovenskem okrepila demokratična opozicija, ki je postopoma uveljavila spoznanje, da v takšni državi Slovenci ne morejo več živeti (Cvirn, 2002, p. 20). Po Bučarju je izhajala koncepcija federativne Jugoslavije iz postavke, da ima zveza svoje izvirne pristojnosti, republiške pristojnosti pa so šele izvedene iz tega, kar jim zveza prepusti na temelju svoje ustave. Ob taki koncepciji se republika v vsakem primeru skrči na upravno enoto z večjimi ali manjšimi avtonomnimi pravicami, vendar kljub nazivu republika ostaja v bistvu upravna enota, ki ji obseg avtonomnosti odreja federacija. *»Kakšno avtonomnost je lahko Slovenija pričakovala od zveznih centralistov, je bilo povsem jasno. Če je hotela samostojno urejati svoje zadeve, je bil sprejemljiv samo obraten pristop: Slovenija ima kot republika svoje izvirne pristojnosti, zveza pa samo tiste, za izvrševanje katerih jo pooblastijo republike. Postal je povsem jasno: Slovenija svoje zahteve lahko uveljavi le v samostojni državi. To spoznanje, čeprav se zdi danes samoumevno, je bilo epohalnega pomena. Dejavnost sledi spoznanju«* (Bučar, 2002, p. 122). Temeljno razmerje med republiko in zvezo je bilo določeno tako, da je bila vsaj načeloma primarni nosilec državne oblasti republika, federacija pa le toliko, kolikor je bila nanjo prenesena z zvezno ustavo. Hkrati je bilo v temeljnih načelih ustave SFRJ zapisano, da je jugoslovanska federacija ustanovljena na prostovoljni in dogovorni združitvi narodov Jugoslavije, ki iz-

haja iz pravice vsakega naroda do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve. Takšna federalna ureditev je olajšala proces osamosvajanja, saj je deloma omogočala graditev lastne državnosti republikam v okviru veljavne zvezne ustavne ureditve (Grad et al., 1996, pp. 58–63). Osamosvojitev po Bučarjevem mnenju ne more biti posledica pravnih predpisov, ki so vedno drugotni pojav in posledica pritiskov, ki nastajajo zunaj pravnega reda (Bučar, 2002, p. 120). Zato se je Slovenija projekta osamosvajanja lotila na legalističen način, to je v praksi pomenilo jasno izraženo in dokazano kontinuiteto oblasti jugoslovanski in širši mednarodni javnosti, legitimnost samostojnosti iz obstoječega pravnega sistema (Antončič, 2019).

Za nastanek samostojne, suverene in neodvisne slovenske države sta morala biti izpolnjena dva koraka, in sicer odcepitev Slovenije od Jugoslavije in razglasitev neodvisnosti. Slovenija je bila leta 1990 sicer že država v skladu z ustavnimi določili, vendar po mednarodnih merilih ni bila suverena država. Zunanjo in deloma notranjo suverenost je morala šele pridobiti in izvrševati. Zato so morale biti pristojnosti po ustavni poti prenesene z zvezne na republiško raven. Prav ta ustavni in dejanski prenos pristojnosti je po Jambreku predstavljal konkretno vsebino slovenske osamosvojitve. »S tega vidika so bile pred ustavne in pred plebiscitne deklaracije o neodvisnosti Slovenije radikalne v soočenju Slovenije z njenim mednarodnim okoljem. V notranjepolitičnem pogledu so usmerjale politično energijo slovenskega pomladnega osamosvojitvenega gibanja na soočenje z Jugoslavijo. Celovita ustavna preobrazba slovenske državne ureditve je bila odložena na čas po uveljavitvi pravice Slovencev do samoodločbe na podlagi plebiscitne odločitve za lastno državo« (Jambrek, 2020d).

Proces je pokazal, da je bila slovenska politična elita, tako iz vrst opozicije kot deloma tudi iz etabliranih struktur, sposobna strateško izkoristiti obstoječi pravni okvir in ga pril-

goditi novim političnim realnostim. S tem je Slovenija ne le vzpostavila lastno suverenost, temveč je to storila na način, ki je bil pravno neoporečen in je omogočil hitro mednarodno priznanje. Osamosvojitev je bila tako vrhunec dolgotrajnega boja za suverenost, ki se je odvijal na ustavnopravnem, političnem in družbenem področju, in je postavila temelje za sodobno slovensko državo.

6. Zaključek

Osamosvojitev Slovenije leta 1991 je bila rezultat dolgotrajnega in zapletenega procesa, ki ga je zaznamovalo nenehno prepletanje ustavnopravnih vprašanj z globokimi političnimi in mednacionalnimi trenji znotraj Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ). Osrednje vprašanje, ki se postavlja, je: Kako je Slovenija, kljub inherentnim protislovjem jugoslovanskega ustavnega sistema in močnim centralističnim pritiskom, uspela legalno in legitimno vzpostaviti lastno suverenost in se odcepiti od federacije?

Zgodovina odnosov med Slovenijo in jugoslovanskim centrom je bila od konca druge svetovne vojne do leta 1991 prežeta s cikličnimi konflikti glede stopnje avtonomije in ekonomske samostojnosti. Povojni federalizem je bil pogosto zgolj navidezen, saj je Jugoslavija delovala kot visoko centralizirana država. Ključni problemi so se pojavljali v razumevanju in uresničevanju pravice do samoodločbe, ki je bila sicer formalno zapisana v ustavah, a je njena interpretacija in izvedba ostajala nedorečena in predmet nenehnih sporov. Jugoslovanski ustavni razvoj, od Ustave FLRJ iz leta 1946 do Ustave SFRJ iz leta 1974, je bil zaznamovan z nenehnim iskanjem ravnotežja med centralizmom in federalizmom. Čeprav so ustave formalno priznavale pravico do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve, je bila ta pravica v praksi pogosto omejena ali celo izničena. Ustavni zakon iz leta 1953 je na primer odpravil suverenost republik

in pravico do odcepitve, kar je poudarilo razredni, ne pa nacionalni element federacije.

Ustava iz leta 1974 je predstavljala poskus kompromisa, ki je Jugoslavijo približal konfederalnemu modelu. Republike so bile izrecno opredeljene kot države, dobile so večje pristojnosti, uvedeno je bilo načelo konsenza pri odločanju na zvezni ravni, kar je vsaki republiki in pokrajini dalo pravico do suspenzivnega veta. Ta ustava, čeprav protislovna (povečanje avtonomnosti republik ob hkratni krepitvi vloge Zveze komunistov), je predstavljala pomembno pravno podlago za kasnejše slovenske osamosvojitvene korake. Vendar pa je njena nedorečenost glede postopka odcepitve postala osrednji problemski izziv v času razpada Jugoslavije.

V drugi polovici osemdesetih let so se v Sloveniji okrepile zahteve po večji avtonomiji in demokratizaciji, ki so izvirale tako iz civilne družbe (npr. Nova revija) kot iz dela etabli-rane socialistične elite. Ključne prelomnice so bile preprečitev »mitinga resnice« 1. decembra 1989, sprejem ustavnih amandmajev k slovenski ustavi leta 1989 in Majniška deklaracija. Amandmaji iz leta 1989 so bili ključni, saj so prvič predstavljali pomembne odmike od zvezne ureditve, zlasti z zapisom pravice slovenskega naroda do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve in združitve. Ti amandmaji so naleteli na ostro nasprotovanje zveznih organov, kar je jasno pokazalo globino konflikta med slovensko težnjo po suverenosti in centralističnimi silami.

Proces priprave nove slovenske ustave, ki se je začel z „Demosovo ustavo“ in „Podvinsko ustavo“, je bil prav tako prežet z ideološkimi in političnimi spori, zlasti glede vprašanj človekovih pravic, lastninske pravice in lokalne samouprave. Kljub temu je bil cilj jasen: vzpostaviti samostojno Slovenijo kot pravno državo s parlamentarno demokracijo. Plebiscit 23. decembra 1990, na katerem so se slovenski volivci z absolutno večino odločili za samostojno in neodvisno državo, je predstavljal ključni legitimacijski akt. Sledil

je sprejem svežnja osamosvojitvenih zakonov med aprilom in junijem 1991, ki so zagotovili minimalni pravni okvir za delovanje samostojne države (npr. zakoni o državljanstvu, državni meji, zunanjih zadevah, Banki Slovenije). Vrhunec procesa sta predstavljali Temeljna ustavna listina o samostojni in neodvisni Republiki Sloveniji (TUL) in Deklaracija o neodvisnosti, sprejeti 25. junija 1991. TUL je na pravni ravni ustanovila Republiko Slovenijo kot samostojno in neodvisno državo, utemeljeno na volji naroda, izraženi na plebiscitu. Pomembno je poudariti, da je bil celoten proces izveden na legalističen način, v skladu z veljavno jugoslovansko in slovensko ustavno ureditvijo, kar je Sloveniji omogočilo pravno neoporečno pot v samostojnost in pridobitev mednarodnega priznanja (Kohen, 2012).

LITERATURA IN VIRI:

- Antončič, M. (2019). Organi za notranje zadeve v procesu osamosvajanja Slovenije: posebno predavanje za študente višje policijske šole (PowerPoint predstavitev). Ljubljana: PVD Sever, Policijska akademija (osebni arhiv).
- Berberih-Slana, A. (2007). Osamosvojitveni zakoni. *Studia Historica Slovenica: časopis za humanistične in družboslovne študije* 7 (1–2), str. 199–213.
- Bučar, F. (2002). Ustavnopravni vidiki slovenskega osamosvajanja. V: Slovenska osamosvojitve 1991: pričevanja in analize / Perovšek, J., et al. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Državni zbor Republike Slovenije, str. 117–129.
- Craven M. C. R. (1995). The European community arbitration commission on Yugoslavia. V: *British Yearbook of International Law*, let. 66, št. 1, str. 333–413.
- Cvirn, J. (2002). Od Zedinjene do združene Slovenije. V: Slovenska osamosvojitve 1991: pričevanja in analize / Perovšek, J., et al. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Državni zbor Republike Slovenije, str. 11–22.
- Čepič, Z. (2005a). Demos prevzame oblast. V: Slovenska novejša zgodovina 2: Od programa zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992 / Fischer, J. (ur.). Ljubljana: Mladinska knjiga Založba in Inštitut za novejšo zgodovino, str. 1290–1294.
- Čepič, Z. (2005b). Dialog med oblastjo in opozicijo. V: Slovenska novejša zgodovina 2: Od programa zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992 / Fischer, J. (ur.). Ljubljana: Mladinska knjiga Založba in Inštitut za novejšo zgodovino, str. 1200–1204.
- Čepič, Z. (2005e). Razglasitev samostojnosti Republike Slovenije. V: Slovenska novejša zgodovina 2: Od programa zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992 / Fischer, J. (ur.). Ljubljana: Mladinska knjiga Založba in Inštitut za novejšo zgodovino, str. 1331.

- Čepič, Z. (2005f). Ustava Socialistične federativne Republike Jugoslavije, V: Slovenska novejša zgodovina 2: Od programa zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992 / Fischer, J. (ur.). Ljubljana: Mladinska knjiga Založba in Inštitut za novejšo zgodovino, str. 1095–1098.
- Čepič, Z. (2006). Politika življenjske ravni v prvem desetletju socializma v Jugoslaviji. Prispevki za novejšo zgodovino, 46 (1), str. 397–411.
- Deklaracija o suverenosti države Republike Slovenije. Uradni list RS, št. 26/90.
- Drnovšek, J. (1996). Moja resnica: Jugoslavija 1989 – Slovenija 1991. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Eastwood, L. S. (1993). Secession: State practice and international law after the dissolution of the Soviet Union and Yugoslavia. V: Duke Journal of Comparative & International Law, str. 299–350.
- EČSP *Kurič in drugi proti Sloveniji*, Evropsko sodišče za človekove pravice, št. 26828/06, 26. 2. 2012.
- Friš, D. (2001). Demosova vlada – na poti do razglasitve slovenske samostojnosti. Časopis za zgodovino in naravoslovje, Demosov zbornik, 72 (3–4), str. 503–535.
- Gabrič, A. (2005). Zaostrenost mednacionalnih odnosov. V: Slovenska novejša zgodovina 2: Od programa zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992 / Fischer, J. (ur.). Ljubljana: Mladinska knjiga Založba in Inštitut za novejšo zgodovino, str. 1066–1067.
- Gabrič, A. (2008). Pot v demokracijo in samostojnost. V: Osamosvojitve Slovenije: priročnik za učitelje osnovnih in srednjih šol / Gabrič, A., et al. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 11–53.
- Grad, F., et al. (1996). Državna ureditev Slovenije. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije.
- Grafenauer, B. (2000). Lokalna samouprava na Slovenskem – teritorialno-organizacijske strukture. Maribor: Pravna fakulteta.
- Guštin, D. (2008). Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom (od nenačelne koalicije do raspada vojnog saveza 1989. –1991.). Časopis za suvremenu povijest, 40 (1), str. 85–106.
- Hribar, T. (1995). Nova, osamosvojitvena volja Slovencev. V: Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994 / Grafenauer, B., et al. Ljubljana: SAZU, str. 279–294.
- Jambrek, P. (2020b). Osnutek nove ustave – Podvinska ustava. V: Enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti / Rupel, D. (ur.). Ljubljana: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Fakulteta za slovenske in mednarodne študije, Fakulteta za državne in evropske študije. URL: <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/osnutek-nove-ustave-podvinska-ustava/>, 26. 9. 2025.
- Jambrek, P. (2020d). Strategije odcepitve, osamosvojitve in ustanovitve slovenske države (1990). V: Enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti / Rupel, D. (ur.). Ljubljana: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Fakulteta za slovenske in mednarodne študije, Fakulteta za državne in evropske študije. URL: <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/strategije-odcepitve-osamosvojitve-in-ustanovitve-slovenske-drzave-1990/>, 26. 9. 2025.
- Jambrek, P. (2020e). Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. V: Enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti / Rupel, D. (ur.). Ljubljana: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Fakulteta za slovenske in mednarodne študije, Fakulteta za državne in evropske študije. URL: <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/temeljna-ustavna-listina-o-samostojnosti-in-neodvisnosti-republike-slovenije/>, 26. 9. 2025.
- Jambrek, P. (2020f). Teze za Ustavo Republike Slovenije (1988). V: Enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti / Rupel, D. (ur.). Ljubljana: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Fakulteta za slovenske in mednarodne študije, Fakulteta za državne in evropske študije. URL: <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/teze-za-ustavo-republike-slovenije-1988/>, 26. 9. 2025.
- Jambrek, P. (2020g). Ustava Demosa in Zbora za ustavo (1989). V: Enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti / Rupel, D. (ur.). Ljubljana: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Fakulteta za slovenske in mednarodne študije, Fakulteta za državne

- in evropske študije. URL: <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/ustava-demosi-in-zbora-za-ustavo-1989/>, 26. 9. 2025.
- Jambrek, P. (2020h). Ustavne podlage osamosvojitve in ustanovitve Slovenije. V: Enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti / Rupel, D. (ur.). Ljubljana: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Fakulteta za slovenske in mednarodne študije, Fakulteta za državne in evropske študije. URL: <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/ustavne-podlage-osamosvojitve-in-ustanovitve-slovenije/>, 26. 9. 2025.
- Kidrič, B. (1978). Zbrano delo, knjiga IV. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Kohen, M. G. (2012). Secession: International Law perspectives. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Meier, V. (1996). Zakaj je razpadla Jugoslavija. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Necak, D. (1995). Proces 'decentralizacije in demokratizacije' (1968) in Slovenija. V: Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994 / Grafenauer, B., et al. Ljubljana: SAZU, str. 361–366.
- Perme, A. (2011). Proces osamosvojitve Slovenije in njeno mednarodno priznanje. Nova Gorica: Evropska pravna fakulteta v Novi Gorici.
- Pesek, R. (2007). Osamosvojitve Slovenije: ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država? Ljubljana: Nova revija.
- Petrič, E., et al. (2010). Izbrane teme mednarodnega prava. Nova Gorica: Evropska pravna fakulteta.
- Pirjevec, J. (1995). Jugoslavija: (1918–1992): nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije. Koper: Lipa.
- Pozderek, F., Božjak, Ž. (2023). Delo varnostnikov v trgovinah in prodajalnah v času epidemije Covida-19. Varstvoslovje. 22. dec. 2023, letn. 25, str. 1-19.
- Prunk, J. Nastanek Republike Slovenije in njen razvoj. 15 let slovenske države. 2006. URL: <http://www.15let.gov.si/si/15-let-samostojnosti/nastanek-razvoj/>, 26. 9. 2025.
- Radan, P. (2002). The Break-up of Yugoslavia and international law, The Badinter commission. London, New York: Routledge.
- Repe, B. (1992). Oris obravnave nacionalne problematike in nacionalnih programov v Sloveniji od konca druge svetovne vojne do začetka osemdesetih let. Borec, 3 (45), str. 286–288.
- Repe, B. (1995). Slovenci in federativna Jugoslavija. V: Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994 / Grafenauer, B., et al. Ljubljana: SAZU, str. 271–272.
- Repe, B. (1999a). Slovenci in federacija v času od Titove smrti do plebiscita o neodvisnosti Slovenije. V: Mikuzev zbornik / Čepič, Z., et al. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, str. 229–248.
- Repe, B. (1999b). Ustavna osamosvojitve Slovenije. V: Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji / Repe, B., et al. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino; Skopje: Institut za nacionalna istorija, str. 137–150.
- Repe, B. (2001). Slovenci v osemdesetih letih. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Repe, B. (2002a). Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije. Ljubljana: Modrijan.
- Repe, B. (2003a). Rdeča Slovenija: tokovi in obrazi iz obdobja socializma. Ljubljana: Sophia.
- Repe, B. (2003b). Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, II. del: Slovenci in federacija. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Repe, B. (2010). Oris družbenih razmer v Sloveniji in Jugoslaviji v osemdesetih letih 20. stoletja. V: Prikrita modra mreža. Organi za notranje zadeve Republike Slovenije v projektu MSIVZ leta 1990 / Čepič, Z., et al. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Zveza policijskih veteranskih društev Sever, str. 19–41.
- Repe, B. (2013). Kako do novega?. Mladina, 5, str. 28–29; Še pomnite, osamosvojitelji? Mladina, 51/52, str. 34–38.
- Repe, B. (2015). 14. kongres ZKJ: o zadnjem kongresu jugoslovanske zveze komunistov, po katerem je v Jugoslaviji kot steber države ostala le še JLA ... Mladina, 4, str. 48–50.
- Repe, B. (2017). Poenostavljanje dejstev, tokrat o JLA: je vlogo JLA v jugoslovanski družbi in ob razpadu države ter realne razloge za slovensko zmago v desetdnevni vojni res težko prikazati ... Mladina, 6, str. 28–31.
- Ribičič, C. (1987). 40 let slovenske ustavnosti v novi Jugoslaviji. Ljubljana: Delavska enotnost.

- Rupel, D. (1992). Skrivnost države. Ljubljana: Delo, Slovenske novice.
- Rupel, D. (2013). Managing Yugoslav Crises, Conference on Yugoslavia in The Hague (1991) and the Challenges of Multilateral Diplomacy. *Acta Histriae*, 21 (3), str. 329–360.
- Rupel, D. (2015). Zakaj je vojna za Slovenijo trajala samo 10 dni?. *Dignitas (Ljubljana)*, številka 67/68, str. 79-86. URN:NBN:SI:doc-FN49WCV6 from <http://www.dlib.si>
- Svenšek, A. (2021). »Pri izdelavi ustave smo imeli pred očmi: parlamentarna ureditev, pravna država«. MMC RTV SLO, 23. 12. 2021. URL: <https://www.rtvlo.si/slovenija/30-let/koscki-sestavljanke/pri-izdelavi-ustave-smo-imeli-pred-ocmi-parlamentarna-ureditev-pravna-drzava/605913>, 26. 9. 2025.
- Škerl Kramberger, U. (2020). Franc Grad, profesor ustavnega prava, soavtor slovenske ustave: Vsaka črka v ustavi ima posledice še desetletja v prihodnosti. *Dnevnik*, 30. 12. 2020.
- TUL. (1991). Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. Uradni list RS, št. 1/91-I.
- Trifunovska, S. (1994). Yugoslavia through documents: From its creation to its dissolution. Dordrecht, Boston, London: M. Nijhoff.
- Turk, D. (2007). Temelji mednarodnega prava. Ljubljana: GV Založba.
- Ustava FLRJ (1946). Ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije, Uradni list FLRJ, št.10-54/1946.
- Ustava LRS (1949). Ustava Ljudske Republike Slovenije. Uradni list LRS, št. 4. A-20/1947.
- Ustava Republike Slovenije. Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99 in 75/16 – UZ70a)
- Ustava SFRJ (1974). Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije. Uradni list SFRJ, št. 9/74.
- Ustava SFRJ (1963). Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije. Uradni list SFRJ, št. 14/1963.
- Ustava Socialistične republike Slovenije. (1974). Ljubljana: ČZ Uradni list SRS.
- Ustavni zakon za izvedbo Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. Uradni list RS, št. 1/91-I.
- Valič, A. (2008). Demos v procesu demokratizacije in osamosvojitve. V: Osamosvojitve Slovenije: priročnik za učitelje osnovnih in srednjih šol / Gabrič, A., et al. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 55–75.
- Weller, M. (1993). International law and chaos. V: *Cambridge Law Journal*. let. 52, št. 1, str. 8.
- Zakon o himni Republike Slovenije. Uradni list RS, št. 14/90.
- Zakon o Svetu za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Uradni list RS, št. 14/90.
- Zakon Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta o nazivu Ljudske Republike Slovenije ter organov državne uprave in državne oblasti v Ljudski Republiki Sloveniji. Uradni list LRS, št. 15-62/1946.
- Žagar, M. (1995). Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije iz leta 1974 in osamosvajanje Republike Slovenije. V: *Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994 / Grafenauer, B., et al. Ljubljana: SAZU, str. 367–378.*